

Cheremisin O.W. The elections of the city self-garvement in Kherson in the 1913th. In the article the questions of the organisation and elections in Kherson in the 1913th. Are characterised the positive and negative sides, the relation of the voters to the deputies on the concrete example.

Key words: Southern Ukraine, self-garvement, elections of city.

В. В. Боримський

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР В ОЦІНЦІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

У статті проаналізовано погляди Симона Петлюри на Варшавський договір 1920 р.

Ключові слова: Симон Петлюра, Варшавський договір, рецепція.

Варшавський договір 1920 р. – дотепер доволі суперечлива проблема в історіографії. Протилежні погляди на нього з'явилися відразу після підписання, що зокрема засвідчило його сприйняття з боку С. Петлюри. Останнє так чи інакше згадується практично в кожному дослідженні означеної проблеми, хоча підходи фахівців суттєво різняться. Так, скажімо, історики, які симпатизують більше «гетьманському режиму» Скоропадського, як правило, стверджують, що головним мотивом Петлюри за підписання договору було маніакальне бажання бути при владі ціною будь-якої авантюри [1]. В. Липинський, наприклад, у листі до А. Жука писав, що «нашадки петлюрівців у третім поколінні будуть поляками» [2, 765]. З погляду М. Грушевського, Варшавська угода постає як акт зради українського народу, а його творця називає «новим Тетерею». Цей договір, на його думку, був «справою малої жменьки людей, котрі поставили собі задачею за всяку ціну утримати за собою химерну роль української влади» [3]. З іншого боку, деякі дослідники подають суцільно позитивний образ С. Петлюри, а Варшавський договір кваліфікують правильним і мудрим рішенням [4; 5].

Радянська історіографія розглядала події 1920 р. в контексті радянсько-польської війни. При цьому Польща замальовувалась як маріонетка імперіалістичного Заходу, а сама війна як «третьій похід Антанти». Роль Петлюри в війні, відповідно, виглядала як роль прислужника панської Польщі. Армія УНР називалась не інакше, як петлюрівськими бандами. Відповідно мотиви Петлюри при укладенні договору пояснювались особистими амбіціями та корисливими прагненнями [6].

У сучасній історіографії також немає єдності в оцінках дій С. Петлюри. Так, В. Солдатенко вважає, що С. Петлюру цікавила тільки особиста влада, бодай над якоюсь частиною України. Ні конструктивної програми державотворення, ні проектів соціальних перетворень не передбачалося [7, 148]. Т. Зарецька вважає, що підписання договору вимагало неабиякої мужності: «Сьогодні необхідно зрозуміти, у якій боротьбі з собою Петлюра йшов на цей крок, тоді мало хто з його оточення зрозумів це» [8, 162]. Натомість С. Литвин переконує, що, попри всю контрверсійність оцінок Варшавського договору в історіографії, безсумнівно є те, що він був єдино можливим кроком на шляху продовження збройної боротьби українського народу проти більшовицького поневолення і за становлення української державності [9, 400].

Проте, більшість дослідників, оцінюючи дії С. Петлюри, роблять свої висновки, як правило, не враховуючи поглядів самого Голови Директорії. З'ясувати, як він оцінював політичну ситуацію на час укладання договору та якими він бачив перспективи України, розкрити особливості його ідейно-політичних переконань і є метою запропонованої статті.

У баченні С. Петлюрою Варшавського договору можна виокремити декілька провідних мотивів. Перед-

усім він вважав, що визнання України Антантою буде панацеєю від всіх труднощів українського державного існування. Відтак, визнання Антанти було одним з головних завдань української зовнішньої політики періоду Директорії. Засуджуючи М. Грушевського й В. Винниченка, С. Петлюра вважав, що Україні не довіряють через Брест-Литовський мирний договір. Попри великі зусилля уряду УНР, спрямовані на встановлення дружніх відносин з європейськими країнами, ніхто не поспішав встановлювати з Україною реальних політичних відносин. Намагання уряду УНР та С. Петлюри впродовж 1919 р. домогтися визнання Антантою незалежності України залишилися безуспішними. Замість визнання, підкреслює Н. Полонська-Василенко, Антанта застосувала повну блокаду України, не дозволила доставити навіть санітарні матеріали та медикаменти, які український уряд закупив на суму \$ 8 млн. у Американської Ліквідаційної комісії. Антанта не допускала в Україну не лише зброю, а й одяг і ліки [10, 535]. С. Петлюра був переконаний, що як тільки УНР буде визнана незалежною державою та отримає довіру Антанти, Україна займе в її політиці ту нішу, яку займає Польща, тобто своєрідного «щита Європи». Він неодноразово наголошував на месіанській ролі України у справі боротьби з «більшовицькою навалою» та переконував, що роль України недооцінюють. І Антанти, і більшовикам, і Денікіну була вигідна єдина-неділима Росія. Єдиною країною, яка була зацікавлена в існуванні української держави була Польща. У листі до А. Лівичького від 11 листопада 1919 р. С. Петлюра писав: «Полагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати – дати нам базу деж, зносини зі світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніш: може б, мали більш сприяючі для нас обставини» [11, 140]. Наявність 130-тис. армії, а також політична і військова підтримка з боку Антанти, робили Польщу впливовим гравцем у регіоні Східної Європи. Завдяки договору УНР мала стати «союзником союзника» Антанти, а тому, на думку С. Петлюри, це давало підстави розраховувати на міжнародну підтримку. Ось як він сам пізніше це пояснював: «Наше порозуміння з поляками в 1920 р. треба розглядати як тактичний хід для встановлення зв'язку з Європою, незалежно од того, що цей акт був актом спасіння для дальшого провадження нашої боротьби» [12, 517]. Головний Отаман вважав, що після визнання УНР Польщею, послідує визнання України всіма іншими країнами. Однак цього не сталося.

Наступний аргумент С. Петлюри на користь договору можна охарактеризувати приказкою: «Краще синиця в руках, ніж журавель в небі», адже він керувався принципом, що Українська держава має бути будь-якою ціною, можливо навіть ціною значних територіальних поступок. Серцем України він вважав Наддніпрянщину, відповідно з неї треба було починати відродження державності: «В справах територіально-державних я керувався і керуюсь принципом соборності України. Основою державности повинна бути Центральна Україна – Наддніпрянська, а не периферія, частина її. Коли об'єктивні обставини складаються так, що сьогодні соборности, етнографічно-територіального принципу нації не можна здійснити, було би божевільством в угоду максималізму територіального відмовлятися від державної самостійности на тих землях, де цю самостійність можна зреалізувати. Якби таким шляхом, яким хотів іти Грушевський у цій справі, йшла Італія, Румунія, Югославія, то вони ніколи б не створили своєї державности» [12, 519]. Цей уривок з листа до генерала-хорунжого М. Удовиченка чи не найкраще демонструє ставлення С. Петлюри до моральної дилеми – бути чи не бути українсько-польському союзу.

«Я вірю, – запевняв він, – що Україна як держава буде. Може не зразу такою великою, як нам хотілось би, але буде. Думаю я, що шлях для Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Укр. Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати про збирання українських земель, захоплених сусідами. Інша політика – це мрії, нереальні комбінації, що призведуть до того, що ніякої України не буде... В першу чергу Чорне море – Дніпро, як дорога і зв'язок з Заходом і з Кавказом, а потім уже, після того, як збудуємо свої заводи зброї і організуємось, – ширша програма національного будівництва і заокруглення кордонів» [13, 453]. Таке пояснення свого бачення С. Петлюра виклав у листі до Ю. Гумєнюка. З цих слів видно, що кордони України, визначені в договорі, не сприймалися ним за остаточні.

Наступним аргументом на користь договору був принциповий вибір між Європою та Азією. Україна вела бої на всіх фронтах і припинити бойові дії з одним з ворогів та знайти собі союзника було першочерговим завданням. Росія, червона чи біла, на думку С. Петлюри, ніколи не погодиться на самостійність України. Характеризуючи політичні настрої в суспільстві та серед українських партій, у 1922 р. він писав: «Я бачив, що українські партії... не усвідомили собі головного: чи Україна, як самостійна держава, повинна в своїй закордонній політиці спиратись на Європу чи на Москву – Азію? Виявилось, що азійська спадщина в нас занадто ще сильна» [12, 516]. Таким чином, порозуміння з Москвою здавалось Головному Отаману нереальним: «Коли я в квітні 1920 р. робив умову з поляками, то мав на увазі визначним політичним актом розпочати уперту боротьбу серед нашого громадянства, з його нахилами та тенденціями політичних порозумінь і договорів з Москвою, яку я вважаю за історичного і вічного ворога нашого» [11, 532]. «Стратегія національної боротьби, – продовжував він, – як і боротьби військової, вимагає: бити в першу чергу по головному ворогові, з другорядним потім можна на раду дати! В своїй діяльності я керувався принципом, що таким ворогом була, є і буде Московщина» [13, 452].

Що ж стосується ставлення С. Петлюри до договору вже в часі його реалізації, то воно набуло відтінку розчарування польськими союзниками. Ще у травні він писав до міністра закордонних справ та голови дипломатичної місії у Варшаві А. Лівичького: «Ваша праця привела до бажаного кінця. Україна визнає яко суверенна держава з боку Річі Посполитої Польської... Я певен, що досягнені нашою місією в Польщі здобутки будуть вписані в історії як сторінка нової ери нашого справді реального державного життя» [11, 209].

Під час походу на Київ він писав Ю. Пілсудському, вимагаючи припинити зловживання польських військ, скаржачись, що вони поводять себе як окупанти і йому важко в таких умовах зберігати моральний стан військ та суспільства на достатньому рівні [13, 266]. А вже в серпні заявляв, що, в разі підписання поляками миру з більшовиками, УНР вважатиме себе вільною від буд-яких союзницьких зобов'язань. Проте, згодом, потрапивши в безвихідне становище переконаував, що гарні відносини з Польщею треба обов'язково зберегти [13, 396]. І навіть після військової поразки та Ризького миру, який фактично був одностороннім розірванням Вар-

шавського договору польською стороною, С. Петлюра, висловлюючи жаль з приводу такого стану речей, все ж не шкодував про укладення цього союзу: «Варшавська угода 22 квітня 1920 р. була історично вимушеними фактом, неминучим ланцюгом в ході політично-мілітарних подій нашої новітньої історії, а не штучним утвором політичної нерозважливості чи злої волі, як дехто легко-важно і поверхово думає про неї. Її усміні моменти були відомі відповідальним діячам, що підписували її, але не могли бути переборені чи нейтралізовані через об'єктивні причини міжнародного характеру» [12, 390]. Так характеризував договір Головний Отаман уже 1923 р., тобто після закінчення збройної боротьби. Варто зазначити, що, завдяки зусиллям Ю. Пілсудського, союзницькі відносини продовжили існувати і це виявилось зокрема в підготовці Другого Зимового походу, який одно-значно слід вважати продовженням українсько-польської співпраці, розпочатої Варшавським договором.

Отже, на основі розгляду статей, листів та документів С. Петлюри, можна зробити такі висновки. По-перше, військово-політичний союз із Польщею сприймався ним як тактичний хід для визнання УНР країнами Антанти, а відтак, він очікував не тільки зняти міжнародну блокаду України, а й отримати підтримку Заходу. По-друге, Польща мала стати ситуативним союзником проти Росії. По-третє, втілення «національного ідеалу», тобто об'єднання всіх етнічних українських земель було ще далеко попереду. Порівнюючи українську ситуацію з італійським Рісорджименто, він вважав головним завданням створити спочатку самостійну державу в серці України, а вже потім – доводити справу до кінця.

1. Осауленко Л., Засєкін В. Гетьман України Павло Скоропадський. – Кн. 1. – Луцьк, 2003.
2. Липинський В. Повне зібрання творів. Архів, Студії. – Т. 1. – К.; Філадельфія, 2003.
3. Грушевський М. Між Москвою і Варшавою // Борітеся – поборете! – Відень, 1920. – № 2.
4. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917 – 1923. – Т. 2. – Кн. 5.
5. Мірчук П. Українська державність 1917 – 1920. – Філадельфія, 1967.
6. Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917 – 1922 гг.). – Х., 1954.
7. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. – Т. IV: Рік 1920. – К., 2010.
8. Зарецька Т. Українсько-польські паралелі: Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2004. – Вип. 12.
9. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана – К., 2001.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – Т. 2. – К., 1993.
11. Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. 3. – К., 1999.
12. Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. 2. – Нью-Йорк, 1979.
13. Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. 1. – Нью-Йорк, 1956.

Borymsky W.W. The Warsaw Treaty in the Symon Petliura perception. In the article the Symon Petliura's views on the Warsaw Treaty by the 1920th are analysed.
Key words: Symon Petliura, Treaty of Warsaw, reception.

